

**KAZIMIERZ
BUCHAŁA**

PRAWO KARNE MATERIALNE

Wydanie drugie zmienione i uzupełnione
według stanu ustawodawstwa na dzień
1 września 1988 r.

Warszawa 1989

Państwowe Wydawnictwo Naukowe

SPIS TREŚCI

Przedmowa do pierwszego wydania... 11

Przedmowa do drugiego wydania... 15

Część pierwsza: WIADOMOŚCI WSTĘPNE... 17

1. Prawo karne w systemie prawa PRL i jego zadania... 19

1. Pojęcie prawa karnego (19). 2. Cel i funkcje prawa karnego (21). 3. Klasowy charakter prawa karnego (25). 4. Podział prawa karnego (26). 5. Miejsce prawa karnego w systemie prawa PRL (31). Pytania kontrolne (32). Literatura uzupełniająca (32).

2. Podstawowe pojęcia prawa karnego... 33

1. Odpowiedzialność karna, jej istota i cel (33). 2. Przestępstwo (36). 3. Wykroczenie (36). 4. Przewinienie dyscyplinarne (37). 5. Sankcja karna (37). 6. Kara kryminalna (38). 7. Środki zabezpieczające (41). 8. Inne środki oddziaływania (42). Pytania kontrolne (43). Literatura uzupełniająca (43).

3. Przestępczość... 44

1. Rozmiary przestępczości, jej struktura i dynamika (44). 2. Wpływ zmiany ustroju na przestępczość (49). 3. Przyczyny przestępczości (50). 4. Poglądy marksistowskie oraz przyczyny przestępczości w ustroju socjalistycznym (58). Pytania kontrolne (64). Literatura uzupełniająca (64).

4. Podstawowe zasady polityki kryminalnej... 66

1. Pojęcie polityki kryminalnej (66). 2. Prawo karne oparte na karalności społecznie niebezpiecznego czynu lub społecznie niebezpiecznego sprawcy (67). 3. Subsidiarny charakter prawa karnego w zwalczaniu przestępczości (71). 4. Społeczne niebezpieczeństwo czynu jako racja przestępczości czynu (75). 5. Zasada winy (76). 6. Zasada *nullum crimen sine lege poenali anteriori*. Zakaz analogii na niekorzyść oskarżonego (77). 7. Zasada określoności kar i innych środków zwalczania przestępstw (79). 8. Zasada indywidualizacji odpowiedzialności oraz indywidualizacji kar i środków karnych (80). 9. Współdział społeczeństwa w zwalczaniu przestępczości (83). 10. Zasada humanizmu socjalistycznego (84). 11. Zasada równości wobec prawa (85). 12. Zasada praworządności (85). Pytania kontrolne (86). Literatura uzupełniająca (86).

5. Nauka prawa karnego i nauki pokrewne... 87

1. Nauki penalne, pojęcie i przedmiot nauk penalnych (87). 2. Prawo karne materialne i jego pokrewne dyscypliny (88). 3. Kryminologia (89). 4. Nauki pomocnicze nauk penalnych (90). Pytania kontrolne (90). Literatura uzupełniająca (90).

Część druga: NAUKA O USTAWIE KARNEJ ... 91

6. Źródła prawa karnego i struktura jego przepisów... 93

1. Źródła prawa karnego (93). 2. Rola orzecznictwa sądowego i nauki w zakresie wykładni prawa karnego (94). 3. Struktura kodeksu karnego (95). 4. Struktura normy prawa karnego (98). 5. Rodzaje wypowiedzi normatywnych określających normy sankcjonowane i sankcjonujące (101). 6. Rodzaje wypowiedzi normatywnych określających sankcje karne (104). Pytania kontrolne (106). Literatura uzupełniająca (107).

7. Zarys historii nowożytnego polskiego prawa karnego... 108

1. Kodeksy karne obowiązujące do 1932 r. (108). 2. Kodeks karny z 1932 r. (109). 3. Ustawodawstwo karne Polski Ludowej do czasu wejścia w życie kodeksu karnego z 1969 r. (111). 4. Praca nad kodyfikacją prawa karnego w PRL (113). 5. Związki polskiego prawa karnego z prawem karnym niektórych europejskich państw socjalistycznych (114). Pytania kontrolne (117). Literatura uzupełniająca (117).

8. Zakres obowiązywania polskiego prawa karnego... 118

1. Czas popełnienia przestępstwa i obowiązywanie ustawy karnej pod względem czasu (inter-temporalne prawo karne) (118). 2. Miejsce popełnienia przestępstwa i międzynarodowe prawo karne (127). Pytania kontrolne (138). Literatura uzupełniająca (139).

Część trzecia: OGÓLNA NAUKA O PRZESTĘPSTWIE... 141

Dział I. Przestępstwo i jego ujemna treść społeczna... 143

9. Pojęcie przestępstwa... 143

1. O potrzebie ogólnej nauki o przestępstwie (143). 2. Zarys ewolucji poglądów na istotę przestępstwa (144). 3. Istota przestępstwa według marksistowskiej nauki prawa karnego (148). 4. Pojęcie przestępstwa w obowiązującym polskim prawie karnym (149). 5. Ustawowe znamiona przestępstwa (151). 6. Podział przestępstw (152). Pytania kontrolne i problemowe (164). Literatura uzupełniająca (164).

10. Czyn w rozumieniu prawa karnego... 165

1. Pojęcie czynu (165). 2. Działanie i zaniechanie jako czyn człowieka (168). 3. Brak czynu mimo pozorów czynu (173). 4. Tak zwane zachowanie osób prawnych (175). Pytania kontrolne i problemowe (176). Literatura uzupełniająca (176).

11. Społeczne niebezpieczeństwo czynu... 177

1. Istota społecznego niebezpieczeństwa czynu (177).
2. Kwestie terminologiczne (179).
3. Stopniowalność społecznej treści przestępstwa i zakres okoliczności, od których ona zależy (180).
4. Społeczna ujemność czynu cechą przestępstwa czy treścią jego znamion? (185).
5. Funkcje społecznego niebezpieczeństwa czynu (186). Pytania kontrolne (187). Literatura uzupełniająca (187).

Dział II. Bezprawność... 188

12. Pojęcie bezprawności i jej elementy składowe... 188

1. Pojęcie bezprawności (188).
2. Bezprawność a wyczerpywanie znamion typu czynu zabronionego (189).
3. Teoria negatywnych znamion typu czynu zabronionego (191). Pytania kontrolne i problemowe (193). Literatura uzupełniająca (193).

13. Typ czynu zabronionego i jego ustawowe znamiona... 194

1. Typ czynu zabronionego (194).
2. Funkcje typu czynu zabronionego (196).
3. Przedmiot ochrony i dobro prawne (196).
4. Przestępstwo podobne (200).
5. Ustawowe znamiona typu czynu zabronionego (203).
6. Związek przyczynowy (217).
7. Popelnienie przestępstwa przez zaniechanie (229).
8. Naruszenie obowiązku wymaganej ostrożności (239). Pytania kontrolne i problemowe (244). Literatura uzupełniająca (244).

14. Niektóre okoliczności wyłączające bezprawność karną (kontratypy)... 245

1. Charakterystyka ogólna (245).
2. Obrona konieczna (248). Pytania kontrolne i problemowe (260). Literatura uzupełniająca (260).
3. Stan wyższej konieczności (260).
4. Działanie w celu wymuszenia posłuchu dla rozkazu (w ostatecznej potrzebie) (269).
5. Działanie w obronie społecznie uzasadnionego interesu (dozwolona krytyka) (271).
6. Przerwanie ciąży (274).
7. Dozwolone ryzyko (276).
8. Działanie w granicach obowiązków i uprawnień służbowych (284).
9. Uprawnienia niesłużbowe i zezwolenia władzy (286).
10. Zabiegi lecznicze i kosmetyczne (286).
11. Zgoda pokrzywdzonego (288). Pytania kontrolne i problemowe (290). Literatura uzupełniająca (292).

Dział III. Wina... 293

15. Teorie winy, jej istota i formy... 293

1. Wprowadzenie do nauki o winie (293).
2. Teorie winy (294).
3. Humanistyczne i dogmatyczne podstawy winy (298).
4. Istota winy i jej elementy składowe (302).
5. Formy winy (306). Pytania kontrolne i problemowe (329). Literatura uzupełniająca (330).

16. Okoliczności wyłączające i umniejszające winę... 331

1. Pojęcie okoliczności wyłączających i umniejszających winę (331).
2. Nieletniość (332).
3. Niepoczytalność i poczytalność ograniczona (umniejszona) (332).
4. Błąd (340).
5. Działanie w wykonaniu przestępnego rozkazu (350).
6. Szczególne sytuacje motywacyjne wyłączające winę lub karalność czynu (353).
7. Niektóre okoliczności umniejszające winę (355). Pytania kontrolne i problemowe (356). Literatura uzupełniająca (357).

Dział IV. Formy popelnienia przestępstwa... 358

17. Stopnie realizacji czynu zabronionego (postacie stadialne)... 358

1. Pojęcie form popelnienia przestępstwa (358).
2. Dokonanie przestępstwa (359).
3. Usiłowanie popelnienia przestępstwa (360).
4. Usiłowanie nieudolne (368).
5. Przygotowanie przestępstwa (372). Pytania kontrolne i problemowe (375). Literatura uzupełniająca (375).

18. Postacie zjawiskowe popełnienia czynu zabronionego... 376

1. Teorie sprawstwa i współdziałania w realizacji czynu zabronionego (376). 2. Polska koncepcja ogólnych form popełnienia przestępstwa (379). 3. Sprawstwo (381). 4. Podżeganie i pomocnictwo do czynu zabronionego (392). Pytania kontrolne i problemowe (403). Literatura uzupełniająca (404).

Dział V. Zbieg przepisów i zbieg przestępstw... 405

19. Jeden czyn i zbieg przepisów ustawy... 405

1. Jedność i wielość czynów (405). 2. Zbieg przepisów ustawy (410). Pytania kontrolne i problemowe (422). Literatura uzupełniająca (422).

20. Wielość czynów i jedno przestępstwo albo wielość przestępstw... 423

1. Zbieg przestępstw (wielość czynów i wielość przestępstw) (423). 2. Wielość czynów i jedno przestępstwo (424). 3. Współukarane przestępstwa uprzednie i następne (niewłaściwy zbieg przestępstw) (430). Pytania kontrolne i problemowe (433). Literatura uzupełniająca (434).

Część czwarta: NAUKA O KARZE I INNYCH KARNYCH ŚRODKACH ZAPOBIEGANIA PRZESTĘPSTWOM... 435

21. Racjonalizacje kary, funkcje i cele kary kryminalnej... 437

1. Racjonalizacje kary (437). 2. Funkcje kary (444). 3. Spór o priorytet racjonalizacji (458). 4. Cele kary kryminalnej (465). Pytania kontrolne i problemowe (467). Literatura uzupełniająca (467).

22. Rodzaje kar, środków zabezpieczających i innych środków oddziaływania... 468

1. Podział kar (468). 2. Rodzaje kar w obowiązującym ustawodawstwie (469). 3. Kary zasadnicze (470). 4. Kary dodatkowe (489). 5. Środki zabezpieczające (503). 6. Inne środki oddziaływania (506). 7. Pojęcie granic ustawowego zagrożenia oraz granice grożących kar (514). 8. Charakterystyka sankcji zawartych w kodeksie karnym (515). 9. Ustawowe okoliczności modyfikujące granice sankcji karnych (517). Pytania kontrolne i problemowe (519). Literatura uzupełniająca (520).

23. Sądowy wymiar kary... 521

1. Pojęcie systemu sądowego wymiaru kary (521). 2. Zasady sądowego wymiaru kary (522). 3. Dyrektywy sądowego wymiaru kary (531). 4. Instytucje sądowego wymiaru kary (540). Pytania kontrolne i problemowe (575). Literatura uzupełniająca (576).

24. Modyfikacje orzeczonych kar i innych środków oddziaływania... 577

1. Pojęcie, rodzaj i zakres modyfikacji orzeczonych prawomocnie kar i środków oddziaływania (577). 2. Kary zastępcze (578). 3. Zmiany w toku wykonywania kary (580). 4. Zmiany w toku wykonywania środków resocjalizacyjno-zapobiegawczych (585). 5. Ułaskawienie i amnestia (586). Pytania kontrolne i problemowe (588). Literatura uzupełniająca (588).

25. Przedawnienie i zatarcie skazania... 589

1. Przedawnienie (589). 2. Zatarcie skazania (591). Pytania kontrolne (592). Literatura uzupełniająca (592).

Część piąta: NAUKA O PRZESTĘPSTWACH — CZĘŚĆ SZCZEGÓLNA... 593

26. Wprowadzenie do części szczególnej... 595

27. Przestępstwa przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL... 598

1. Przedmiot ochrony przestępstw przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL (598). 2. Podmioty przestępstw przeciwko podstawowym interesom politycz-

nym i gospodarczym PRL (599). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona poszczególnych typów przestępstw przeciwko podstawowym interesom politycznym i gospodarczym PRL (599). Pytania kontrolne (608). Literatura uzupełniająca (608).

28. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu powszechnemu, bezpieczeństwu w ruchu lądowym, wodnym i powietrznym... 609

1. Przedmiot ochrony (609). 2. Podmioty przestępstw z rozdz. XX kodeksu karnego (610). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona poszczególnych typów przestępstw (610). Pytania kontrolne (615). Literatura uzupełniająca (615).

29. Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu... 617

1. Przedmiot ochrony (617). 2. Podmioty przestępstw przeciwko życiu i zdrowiu (618). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona poszczególnych typów przestępstw (618). Pytania kontrolne i problemowe (627). Literatura uzupełniająca (627).

30. Przestępstwa przeciwko wolności człowieka... 628

1. Przedmiot ochrony (628). 2. Podmioty przestępstw przeciwko wolności człowieka (629). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona właściwych przestępstw przeciwko wolności człowieka (629). Pytania kontrolne (631). Literatura uzupełniająca (631).

31. Przestępstwa przeciwko niektórym prawom obywatelskim... 632

1. Przedmiot ochrony (632). 2. Podmioty przestępstw przeciwko prawom obywatelskim (633). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko prawu do pracy (633). 4. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko wyborom (art. 189) (634). 5. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko godności i nietykalności człowieka i innym prawom (635). Pytania kontrolne i problemowe (638). Literatura uzupełniająca (639).

32. Przestępstwa na tle seksualnym... 640

1. Przedmiot ochrony (640). 2. Podmioty przestępstw na tle seksualnym (641). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw na tle seksualnym (641). 4. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko obyczajności (643). Pytania kontrolne i problemowe (646). Literatura uzupełniająca (646).

33. Przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży... 647

1. Przedmiot ochrony (647). 2. Podmioty przestępstw przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży (648). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko rodzinie (648). 4. Rozpijanie małoletniego (art. 185) (650). 5. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko opiece (651). Pytania kontrolne i problemowe (652). Literatura uzupełniająca (652).

34. Przestępstwa przeciwko mieniu... 653

1. Przedmiot ochrony (653). 2. Podmioty przestępstw przeciwko mieniu (654). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona poszczególnych typów przestępstw przeciwko mieniu (654). Pytania kontrolne i problemowe (663). Literatura uzupełniająca (664).

35. Przestępstwa gospodarcze... 665

1. Przedmiot ochrony (665). 2. Podmioty przestępstw gospodarczych (665). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw gospodarczych (666). Pytania kontrolne i problemowe (674). Literatura uzupełniająca (674).

36. Przestępstwa przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych... 675

1. Przedmiot ochrony (675). 2. Podmioty przestępstw przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych (676). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw przeciwko działalności instytucji państwowych i społecznych (677). Pytania kontrolne i problemowe (684). Literatura uzupełniająca (685).

37. Przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości... 686

1. Przedmiot ochrony (686). 2. Podmioty przestępstw przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (687). 3. Przedmiotowa i podmiotowa strona przestępstw polegających na zachowaniu zmierzającym do spowodowania nieprawidłowych decyzji organów wymiaru sprawiedliwości (687). 4. Przestępstwa zmierzające do przeszkodzenia w wykonaniu orzeczenia skazującego (690). 5. Inne przestępstwa przeciwko wymiarowi sprawiedliwości (691). Pytania kontrolne i problemowe (691). Literatura uzupełniająca (691).

38. Przestępstwa przeciwko porządkowi publicznemu... 692

1. Przedmiot ochrony (692). 2. Podmioty przestępstw przeciwko porządkowi publicznemu (693). 3. Przestępstwa przeciwko prawidłowemu funkcjonowaniu aparatu władzy i zarządzania (693). 4. Przestępstwa przeciwko stosunkom PRL z innymi państwami (694). 5. Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania (694). 6. Przestępstwa przeciwko dokumentom (695). Pytania kontrolne i problemowe (696). Literatura uzupełniająca (696).

39. Przestępstwa części wojskowej... 697

1. Ogólna charakterystyka części wojskowej (697). 2. Zakres rodzajowych dóbr prawnych chronionych częścią wojskową (697). 3. Przestępstwa przeciwko obowiązkowi pełnienia służby wojskowej (698). 4. Przestępstwa przeciwko zasadom dyscypliny wojskowej (698). 5. Przestępstwa przeciwko zasadom postępowania z podwładnymi (699). 6. Przestępstwa przeciwko zasadom obchodzenia się z uzbrojeniem i sprzętem wojskowym (699). 7. Przestępstwa przeciwko zasadom pełnienia służby (700). 8. Przestępstwa przeciwko mieniu wojskowemu (700). Pytania kontrolne i problemowe (701). Literatura uzupełniająca (701).

Objaśnienia ważniejszych skrótów... 702

Skorowidz rzeczowy... 705